

УДК 784.94

ВОКАЛІЗ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Попова А.Б.

ПВНЗ «Київський університет культури»

Коваленко Є.В.

Київський національний університет культури і мистецтв

Войченко О.М.

ПВНЗ «Київський університет культури»

В статті аналізується специфіка вокалізу в контексті професійної діяльності співака. Визначено можливість виділити декілька типів вокалізів, що розрізняються за функціональним призначенням, місцем виконання та естетико-виразними особливостями: вокаліз як вокальна вправа та вокаліз як твір для голосу без слів. Підкреслено, що становлення концертного вокалізу є результатом еволюції вокалізу як комплексу вправ. Вокалізація без слів ставить перед співаком ряд завдань, спрямованих на створення відповідної інтерпретації твору та акцентуванні значення тембрального забарвлення, яке має уподібнюватися інструментам. Наголошується на актуалізації принципу вокалізації, що полягає у переосмисленні інструментальних творів шляхом їх вокального виконання, яке наявне в сучасній музичній культурі.

Ключові слова: вокаліз, жанр, вправа, голос, співак, інструмент, майстерність.

Постановка проблеми. Існує чимало жанрів, призначених для вокально-інструментального виконавства. Їх можна розподілити за їх масштабом, виконавським складом, значенням у них вербального компоненту. Одним з вокально-інструментальних жанрів, який передбачає відмову від вербального тексту, є вокаліз. Крім цього можна розглядати вокаліз як певний комплекс вправ та принцип виконання. Спів творів, які можна віднести до групи вокалізів, передбачає формування принципово іншого підходу до виконавської майстерності співака. Розгляд специфіки цього жанру та особливостей його виконання є малодослідженим завданням, яке потребує наукового висвітлення у вітчизняному музикознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вокальної майстерності, жанр вокалізу аналізуються в ряді робіт сучасних авторів. Вітчизняна дослідниця С. Гмиріна розглядає вибір навчального вокального репертуару як складову фахової підготовки співака. В монографії В.Морозова досліджуються основи резонансної теорії та техніки співу. Звернення до жанру вокалізу з позиції його термінологічного визначення наявне в праці А. Гусевої. Вокаліз як засіб розвитку вокальних технік постає в методичній розробці О. Тихонової.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що вокаліз здобув певного наукового обґрунтування, як один з музичних жанрів, аналіз тих вимог, що постають перед співаком, залишаються невивченою галузю сучасного мистецтвознавчого простору. Особливої уваги потребує питання включення тембрового мислення під час співу вокалізу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз вокалізу як музичного жанру та акцентування уваги на особливостях його вокального виконавства. Поставлена мета передбачає виділення наступних завдань, як-от: розкриття сутності тембрального підходу, який повинен здійснюватись співаком; вивчення динаміки становлення жанру вокалізу; дослідження прикладів застосування вокалізації як принципу, що наявний в сучасному вокальному виконавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Однією з актуальних проблем кожного виконавця є підбір репертуару. «Процес добору навчального вокального репертуару є найважливішою складовою роботи зі студентом у класі сольного співу» [1, с. 108] – відзначає вітчизняна дослідниця С. Гмиріна. Саме за рахунок вірно підбраного репертуару здійснюється розкриття вокальних здібностей співака. У разі вибору надзвичайно ефектного, віртуозного твору зростає можливість продемонструвати майстерність вокаліста. Проте в даному випадку необхідним є не лише вибір твору, але й здатність його виконати відповідно до авторського задуму, відтворюючи як технічний, так і художньо-естетичний бік твору.

Кожний твір є носієм певної образності, художній зміст якого розкривається крізь низку засобів музичної виразності. Якщо ми кажемо про інструментальний твір, то чималий вплив відіграє його форма, яка втілюється за допомогою таких виразних засобів, як мелодія, гармонія, темпоритм, агогіка, тембр. Якщо розглядається вокально-інструментальний твір, то велике значення для розуміння концепції та художнього змісту має вербальний текст. Перед вокалістом постає ряд завдань, пов'язаних з роботою голосового апарата, орфоєпією, сценографією та ін. Але існують твори, які будучи призначеними для вокального виконавства, позбавлені вербального компонента – мається на увазі вокаліз.

Звернемось до розгляду специфіки цього жанру. Наголосимо на тому, що сприйняття вокалізу історично еволюціонувало. Насамперед, його сприймали як певну вправу, спрямовану на розвиток вокальної майстерності співака. Якщо звернутись до етимології терміну вокаліз, то воно буде пов'язане з французьким словом *vocalize*, що походить від латинського «*Vocalis*», тобто дослівно – «голосний звук; той, що співає», як зазначається у музичній енциклопедії [3, с. 828]. Досить різні визначення вокалізу надавались у різних виданнях, де спектр його позиціонування сягав від вправи до п'єси. Варто відзначити, що подібні різночитання наявні як у багатьох авторів радянського періоду, так і у сучасних.

Автор праці «Мистецтво резонансного співу» В. Морозов згадує вокаліз, має на увазі насамперед його розуміння у значенні вправи. «Перш за все учень повинен цілком засвоїти собі правильний подих, тобто грудну опору голошу, і тільки пройшовши всю школу сольфеджіо, вокалізу і інших вправ, що мають на меті розвиток правильного подиху, він може сподіватися досягти успіху в іншому і перейти до співу зі складами» [4, с. 405]. В працях інших теоретиків наявне інше визначення вокалізу. Вітчизняна дослідниця С. Гмиріна згадує вокаліз, враховує і його значення як вправи, і як окремого твору: «Вокаліз — вокальна вправа, твір для голосу без слів, виконується на голосну або на склади. Використовується для розвитку голосу та вокальної техніки» [1, с. 107].

Яким же чином можна проаналізувати специфіку вокалізу? Насамперед можна розглянути різні «іпостасі» вокалізу з огляду на ряд критеріїв, які будуть визначати його функціональне призначення, та, відповідно, сутнісні характеристики. На думку сучасної дослідниці А. Гусевої, при аналізі вокалізу треба враховувати чинники, пов'язані з функціями, специфікою виконання, структурою твору, жанровими ознаками та змістом. Типологічні ознаки жанру вокалізу включають комплекс таких компонентів, як: «1) соціальні функції і місце побутування в практиці музикування як «первинна ознака» жанру; 2) тип комунікації і виконання; 3) ознаки, стійкі для певного історичного періоду побутування жанру («засоби музичної виразності»); 4) тип композиційної побудови; 5) тип «узагальнення змісту» (В.А. Цуккерман)» [2, с. 148].

Отже, якщо розглядати вокаліз як певну «вправу», то його призначення буде пов'язане з розробкою певних навичок технічного характеру. Це може бути опрацювання різних прийомів звуковидобування – *legato*, *staccato*, *non legato*. «Спів різних вокалізів необхідний для вироблення у співаків основних співочих навичок: співочого дихання; рівного, плавного, вільного звучання голосу (кантилени), згладжування регістрів, володіння перехідними нотами; розвитку рухливості, гнучкості голосу; поступового розширення діапазону; досягнення високої позиції звучання, вирівнювання голосних і т.д.» [5, с. 2]. Даний тип вокалізу розглядається, насамперед, як певний засіб виховання навичок, що сприяє формуванню голосового апарату. Це досягнення регістрової єдності, здобуття єдиного звучання та уникнення вокальних недоліків, наявних при співі перехідних нот.

Вокалізація, тобто спів без слів, використовується при спрямуванні звуку в резонатори. Подібний спів має декілька різновидів, причому важливо дотримуватись вірної подачі звуку. «Складним завданням є спрямування звуку в резонатори. Для напрямку звуку в маску слід у вправах застосовувати «мукування», тобто вокалізацію з закритим ротом; таким чином легко намагається маска і відчувається вібрація носової перегородки. Це буде означати, що висока позиція знайдена і звук направлений в верхній резонатор. Але вокалізація з закритим ротом теж має свої різновиди: звук може бути глибоким і вібрувати десь біля задньої стінки носоглотки

або звучати вище, потрапляючи в порожнини, розташовані над твердим небом. Друге відчуття найбільш правильне, і його слід домогатися з закритим ротом» [4, с. 425–426]. Спів з закритим ротом можна використовувати задля формування певних голосних. При співі з закритим ротом необхідно варіювати звуки М чи Н. Якщо у співака звук є надто глибоким, то треба користуватися Н; якщо у співака наявне тяжіння до носового призвучу, тоді береться звук М, як вказує В. Морозов.

Формування вокалізу чи скоріше потреби у появі розгалужених вокальних вправ вперше формується за часів становлення *bel canto*. Саме становлення оперного жанру, який поступово охоплює музичний світ, стає тим чинником, завдяки якому виникає потреба у високопрофесійних співаках та певних жанрах, що сприятимуть досягненню цієї мети. «Народжений в її лоні стиль бельканто здійснив величезний вплив на більшість європейських вокальних шкіл. Саме середину XVII – початок XVIII ст. можна вважати часом зародження жанру вокалізу, оскільки виникла необхідність в підготовці високопрофесійних співаків, які володіють подібною технікою вокального інтонування» [2, с. 149]. Серед авторів, які приділяли увагу створенню вокалізів зазвичай згадуються вокальні етюди Ф. Абта, Дж. Конконе, Г. Зейдлера, Г. Адена, М. Глінки, Г. Панюфка, Н. Вілінської, М. Мірзоевої.

Сучасна дослідниця А. Гусева, кажучи про вокаліз у контексті його сприйняття в якості вправи, пропонує використовувати для його позначення термін «інструктивний вокаліз». Дане поняття буде охоплювати коло вокалізів, які мають за мету досягнення технічної майстерності. Проте саме на його основі формується вокаліз як жанр, що є не тренувальним матеріалом, а остаточною метою – тобто художнім твором. «Так, будучи а priori вокальним жанром, інструктивний вокаліз в процесі еволюції перетворюється на концертний (при збереженні самого інваріанта – інструктивного вокалізу), який при виконанні на естраді наближується до інструментальної музики» [2, с. 149]. Досить спірним питанням для музикознавців XX–XXI століття є можливість класифікації вокалізу як жанру. Адже, з одного боку, він виступає вокально-інструментальним твором, з іншого, голос тут починає уподібнюватися інструментові, тобто тоді можна казати, що це інструментальний жанр. В даному дослідженні ми лише відзначимо доцільність обох існуючих підходів, а більш ґрунтовно розглянемо принцип «інструменталізації» голосу.

Окрім того, що вокаліз є твором, призначеним для концертного виконання, він має ряд сутнісних рис, що відрізняють його від вокально-інструментальних творів, які містять вербальний компонент. Коли виконавець співає вокаліз – перед ним постають нові задачі, пов'язані з більш творчим підходом у трактуванні мелодичної лінії. У разі твору, де є словесний текст, драматургічні етапи будуть прослідковуватися, якщо слідувати за логікою викладення, що диктується поезією. Подібна «підказка» не лише сприяє можливості створення потрібного психологічного настрою, який відповідає авторському задуму, а й дозволяє робити логічні акценти, підкреслю-

ючи аспекти розгортання сюжету. Звісно, у музичній практиці наявні не поодинокі випадки, коли композитор не прагне створювати повну гармонію словесного та музичного компонентів, а, навпаки, створює суперечність між ними, аби розкрити іронічний, трагічний чи інший підтекст. Проте, подібна ситуація, пов'язана скоріше з мистецтвом ХХ–ХХІ століття, де наявні гіперпосилання, відсилки до інших творів, цитування та певна колажність музичного мислення. Проте попередня музична практика демонструє більш гармонічне, співдомірне єднання вербального та музичного вимірів, прагнення до синтезу слова та музики. Якщо ж казати про вокаліз як концертний жанр, то саме від співака буде залежати вірність прочитання авторського задуму, сутність якого буде укладатися власне у самій музичній тканині. Крім цього, досить важливим фактором є тембральне забарвлення вокальної партії. Внаслідок того, що в ХХ столітті жанр концертного вокалізу зближується з жанрами інструментальної музики, його виконання передбачає створення тембрової драматургії, адже досить часто голос має імітувати звучання якогось інструменту.

А. Гусева відмічає створення цікавих поєднань інструментів та голосу у творах композиторів-академістів ХХ століття. Наближеність до скрипкової інструментальної музики наявна у таких творах, як «5 мелодій для голосу або скрипки і фортепіано» ор. 35 С. Прокоф'єва, «Вокаліз-етюд» К. Шимановського. Фортепіанне трактування голосу спостерігається у творах М. Метнера «Соната-вокаліз» та «Сюїта-вокаліз» для голосу і фортепіано. Окрім вокалізу як твору для вокалу з супроводом інструменту, виникають і хорові вокалізи, які стають одним з «інструментів» у творах великої форми. «Хорові вокалізи включаються в різні жанри для досягнення специфічних ефектів («Дафніс і Хлоя» М. Равеля, «Сирени» К. Дебюссі, «Чудесний мандарин» Б. Бартока)» [2, с. 150]. Не поодинокими є приклади створення вокалізів для інструментів («Вокаліз» для фортепіано А. Хачатуряна), а не для голосу з інструментом («Вокаліз» С.Рахманінова для голосу та фортепіано, що завершує «Чотирнадцять пісень, опус 34»). Загалом можна казати про розвиток жанру вокалізу – від вправ до окремого жанру. «Двоїстість вокалізу, при включенні в комунікативний ланцюг «композитор – виконавець – слухач» свідчить, з одного

боку, про процес еволюції вокалізу від прикладного жанру до концертно-віртуозного» [2, с. 150].

Варто відзначити, що окрім розгляду вокалізу як вправи та окремого твору, можна також казати про залучення принципу вокалізації, в якості одного з провідних підходів, що стають показником майстерності співака. Задля роз'яснення даної позиції звернемось до прикладів використання вокалізації в сфері естрадної музики. Відомий американський виконавець, диригент, співак з надзвичайними вокальними здібностями – Роберт «Боббі» Макферрін-молодший в багатьох своїх концертних виступах застосовує принцип співу без слів. Хоча Макферрін вважається джазовим співаком, в своїх проектах він часто звертається до академічної музичної спадщини. Причому він не просто виконує вокальні партії, а досить часто співає інструментальні, в той час як оркестр грає інші. Серед його експериментів були спроби змусити співати цілий оркестр, коли виконання увертюри до опери Дж. Вільгельм Телль» завершувалось співом оркестрантів, а не грою на інструментах. Подібна практика доповнюється створення імпровізацій на тему класичної музики, імітацією звучання перкусійних інструментів, тотальною «інструменталізацією» голосу, для якого немає меж – ані регістрових, ані тембральних, ані стосовно особливостей звуковидобування та прийомів «гри».

Висновки та подальші перспективи дослідження. В професійній діяльності співака, незалежно від напрямку обраної ним вокальної манери, вокаліз відіграє вкрай важливу роль. Вокалізи в якості вправ використовуються у процесі виховання виконавців. Існування концертного вокалізу, що може розглядатися як еволюція попереднього типу, свідчить про формування нових вимог до співаків. Внаслідок вокалізації без використання вербального тексту – перед співаком постає задача створення відповідної інтерпретації твору, розкриття авторського задуму, слідування драматургії, виходячи з самої музичної тканини. При виконанні вокалізів зростає увага до тембрального наповнення партії співака, яка багато в чому здобуває риси якогось конкретного інструменту. Крім існування вокалізу як вправи та вокалізу як музичного жанру, можна виділити застосування принципу вокалізації, який передбачає переосмислення інструментальних творів шляхом їх вокального виконання, що використовуються в сучасній музичній культурі.

Список літератури:

1. Гмиріна С.В. Добір навчального вокального репертуару як складова фахової підготовки естрадного співака / Гмиріна С.В. // Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі. – 2016. – № 1. – С. 105–108.
2. Гусева А.Н. К проблеме исследования жанра вокализа / А.Н. Гусева // Проблемы музыкальной науки. – 2010. – № 2(7). – С. 148–151.
3. Лиценко И.Г. Вокализ // Музыкальная энциклопедия / гл. ред. Ю.В. Келдыш. – М.: Сов. энциклопедия, 1973. – Т. 1. – С. 828–829.
4. Морозов В.П. Искусство резонансного пения. Основы резонансной теории и техники / В.П. Морозов. – М.: Издат. отдел Института психологии РАН, 2002. – 496 с.
5. Тихонова Е.А. Вокализ как средство развития вокальных техник / Тихонова Е.А. – Томск, 2015. – 7 с.

Попова А.Б.

ЧВУЗ «Киевский университет культуры»

Коваленко Е.В.

Киевский национальный университет культуры и искусств

Войченко О.Н.

ЧВУЗ «Киевский университет культуры»

ВОКАЛИЗ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ВОКАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА

Аннотация

В статье анализируется специфика вокализации в контексте профессиональной деятельности певца. Определена возможность выделить несколько типов вокализов, различающихся по функциональному назначению, месту исполнения и эстетико-выразительным особенностям: вокализ как вокальное упражнение и вокализ как произведение для голоса без слов. Подчеркнуто, что становление концертного вокализа является результатом эволюции вокализа как комплекса упражнений. Вокализация без слов ставит перед певцом ряд задач, направленных на создание соответствующей интерпретации произведения и акцентировании значения тембровой окраски, которая должна уподобляться инструментам. Выделяется актуализация принципа вокализации, которая заключается в переосмыслении инструментальных произведений путем их вокального исполнения, представленного в современной музыкальной культуре.

Ключевые слова: вокализ, жанр, упражнения, голос, певец, инструмент, мастерство.

Popova A.B.

PHEI «Kiev University of Culture»

Kovalenko Ye.V.

Kiev National University of Culture and Arts

Voichenko O.M.

PHEI «Kiev University of Culture»

VOKALISE AND ITS IMPORTANCE FOR THE DEVELOPMENT OF VOCAL MASTERY

Summary

The aim of the article is analyzes the specificity of vocalization in the context of the singer's professional activity. It is possible to distinguish several types of vocalises that differ in functional purpose, place of performance and aesthetic-expressive features: vocalise as a vocal exercise and vocalise as a work for a voice without words. It is emphasized that the formation of concert vocalise is the result of the evolution of vocalization as a complex of exercises. Vocalization without words puts before the singer a series of tasks aimed at creating an appropriate interpretation of the work and emphasizing the importance of timbre coloration, which should be likened to instruments. The actualization of the principle of vocalization is highlighted, which consists in rethinking instrumental works through their vocal performance, represented in modern musical culture.

Keywords: vocalise, genre, exercises, voice, singer, instrument, skill.